

GRANASZTÓI PÉTER

Richard Philippe – Lozza Brigitte: *ETHNOPHOTO. Thésaurus pour l'analyse de la photographie ethnographique du domaine français*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 1997. 317 p.

Lassan egy évtizede elkezdődött a legtöbb magyarországi múzeumban a gyűjtemények nyilvántartásának informatizálása. Az elkészült számítógépes adatbázisok többek között a tárgyi anyag és a fotók hordozta információkhoz való könnyebb hozzájutást hivatottak elősegíteni. A legtöbb esetben azonban az adatok tömeges géprevitelét nem követte egy, a számítógépes keresés lehetőségeit kihasználó keresőrendszer kidolgozása. Sokszor csak a mutatócédulákon megszokott rovatok, tárgyszavak állnak a kutatók rendelkezésére.

A párizsi székhelyű Musée National des Arts et Traditions Populaires (MNATP) Fotó- és Képeslapgyűjteménye a dokumentumok kutatásának megkönnyítésére már 1977-ben megkezdte egy összetett számítógépes mutatórendszer (tezaurusz) kidolgozását. Ebben a könyvben 42 témából és 10 ezer hierarchikusan rendezett kifejezésből álló szakmutató került publikálásra. A szerzők kifejezetten a fotók képi tartalmának feldolgozására törekedtek, minden olyan részlet, téma feltárására, amely fontos és értékelhető. A fotók technikai jellemzői nem váltak a mutató, a keresés szerves részévé. Kivételt csak például a fotók típusa jelentett (portréfotó, tárgyfotó, műtermi fotó stb.). Ezenkívül a kiadvány a nagy témákhoz tartozó példafotókat is tartalmaz a hozzájuk tartozó nyilvántartási rovatokkal együtt. A mutatószavak a kötet végén ábécérendben is tanulmányozhatók.

A mutatószórendszer kiindulópontjával a MNATP könyvtárának tárgyszavai szolgáltak. Az általános cél az volt, hogy a zömében elvont fogalmakra épülő keresőszó-struktúrába épüljenek be a konkrét kifejezések. Az esetek többségében egy-egy szakterület kutatója által kidolgozott alrendszerek egyesítéséből jött létre az egész Ethnophoto tezaurusz. A hierarchikusan rendezett kifejezések egy része rendkívül alapos kutatás alapján született (például a házbeli élet tárgyainak vagy a szakrális tárgyaknak a rendszere), másokat viszont a fotók sajátosságait figyelmen kívül hagyva könyvtári szakmutatókból, értelmező szótárakból emeltek át (például gazdaság, szociológia). A tesztelések során számos hiányosságra derült fény, amelyek közül a legsúlyosabb a tárgyakra vonatkozó mutatószavak hiánya volt; ez utóbbiakat utólag építették be a rendszerbe.

A szakmutató kidolgozásakor figyelembe kellett venni, hogy a fotók tartalmilag rendkívül változatosak, gyakran hemzsegnek a fontos képi információktól. A sok információt hordozó képekhez viszont annyi mutatószó vagy kifejezés kapcsolódhat, hogy a fő téma „belefullad” a sok apró leíró részletbe. Ezért egy időben jelezni kellett a kép fő témáját és a tartalmilag fontos részleteket.

A fő- és altémák szétválasztására a szerzők végül egyszerű elemzési szerkezetet választottak. A bonyolultabb, egy rovaton belüli szintaxis alkalmazása helyett két rovatot hoztak létre. Az első rovathoz („Typologie”) tartozó kifejezések jelzik a kép fő témáját, ha ismert, akkor a fotó eredeti típusát (nyomat, rajz stb.), valamint azt is, hogy tárgyfotóról vagy műtermi fotóról van-e szó. A második mutatórendszerhez kapcsolódó rovatban („Description”) pedig a kép másodlagos témái kerülnek felsorolásra.

Egy-egy leíró szó után elhelyezkedő segédzavak is segítik a képek és témáik értelmezését. A „használat” („Utilisation”) kifejezés a tárggyal folyó cselekvésre (például kovácsfújtató, használat) utal, a „portréfotó” kifejezés azt jelzi, hogy egy személy tölti ki a kép előterét, „rekonstrukció” szó egy megrendezett jelenetre, a „különleges” pedig egy valamilyen szempontból ritka fotóra utal. A teaurusz jelenleg 100 ezer fotó és képeslap elemzését teszi lehetővé (az MNATP Fotó- és Képeslapgyűjteményben 415 ezer dokumentum található).

A könyv első pillanatokban nagy hatással van az olvasóra, hiszen maga előtt látja, amint az őt érdeklő témákról pillanatok alatt fotók tucatjai kerülnek elő. Többszöri átolvasás után már csökken a lelkesedés. A kötet hiányosságai és erényei jobban érzékelhetőek, ha összehasonlítjuk a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában, valamint Fotó- és Diagyűjteményében is alkalmazott szakmutatóval. A két szakmutató teljesen eltérő céllal készült. Míg az *Ethnophoto* kifejezetten a fotók képi-tartalmi elemzését tűzte ki célul, addig a Néprajzi Múzeumban használt rendszer a tárgyi gyűjteményekhez készült (I–XV. csoport), ami később kiegészült a folklór témaköreivel.

A két szakmutató nagy tematikus egységei az esetek többségében megegyeznek. Kivételek azért akadnak, ami több okra vezethető vissza. 1. A képeslapok speciális témái (például híres személyiségek). 2. Másképp dolgoztak fel egyes témákat (például külön, több hierarchikusan rendezett egységben találhatóak az iparosok, a szerszámaik és a különböző alapanyagok feldolgozási technikái). 3. Elvont kifejezésekre épülő témakörök, mint például filozófia, gazdaság, nyelv és beszéd, pszichológia, szociológia, történelem. Ezek többségének kifejezései – mint említettem – nem alkalmasak néprajzi fotók leírására, mivel lexikonok vagy könyvtári szakkatalógusok tárgyszavait tartalmazzák (például összeesküvés, gyilkosság, politikai bűn.). Nem lehet véletlen, hogy a könyv példafotóinak leírószavai között egyetlen ilyen kifejezés sem található.

A nagy tematikus egységek felépítése hierarchikusan rendezett, az általános témától lehet eljutni a konkrét kifejezésekig. Míg az Ethnológiai Adattárban alkalmazott szakmutató kb. 2-3 szintig jut el, az *Ethnophoto* általában 5–8, de nemritkán 9-10 szintig is. Ez azt jelenti, hogy sokkal részletesebben kerülnek kifejtésre az Adattárban is alkalmazott alcsoportok (például 1. táplálkozás-konyha, 2. készítés, 3. növényi eredetű ételek-italok, 4. italok, 5. alkoholok, 6. sör).

Így bár az *Ethnophoto* 10 ezer kifejezést tartalmaz, ezek java része a hierarchia legalsó szintjén található konkrét tárgyak, személyek, anyagok, foglalkozások stb. A mutatószavak nagy száma ellenére alapvető fogalmak hiányoznak. A házbeli élet az egyik legnagyobb témakör. Elvileg két nagy egységből áll, a házbeli tevékenységekből, illetve tárgyakból. Míg a tárgyak hierarchikus rendszerbe szervezve darabonként vannak felsorolva oldalakon keresztül, addig a házbeli tevékenységekre alig találni utalószavakat, olyan alapvető fogalom hiányzik, mint például az alvás.

Az *Ethnophoto* tárgyszavai viszont sokkal alkalmasabbak az embereket megörökítő fotók, társadalmi jelenségek leírására. Az egyik legjobban kidolgozott tematikus egység az emberi életút eseményeit, és jelenségeit tartalmazza, ahol már a hierarchia felső szintjén elválasztásra kerültek az életkorhoz kötődő általános társadalmi jelenségek és események az átmeneti rítusoktól. Például míg a felnőttkor jelenségei, mutatószavai kimaradtak az Ethnológiai Adattárban alkalmazott szakmutatóból (a házasság szokásai után az öregkor és a halál következik), addig az *Ethnophoto*ban részleteiben is kidolgozott (felnőttkor, házastársak közötti kapcsolat, férj és feleség feladatai). Az átmeneti rítusok hierarchikus felbontásánál jól érződik az általános cél: a fotók tartalmi és bizonyos esetekben típusbeli jellegzetességeinek a feltárása. Ezt bizonyíthatja a házassághoz kapcsolódó egyik mutatószó, amely gyakran lehet egy néprajzi fotógyűjteményben a keresés tárgya: esküvői fotó. Az *Ethnophoto* szociológia témaköre is olyan terület (társadalom), amely nagyon esetlegesen van kidolgozva az Ethnológiai Adattár szakmutatórendszerében, számos társadalmi jelenségre csak nehezen lehet egy mutatószót találni (például család, rokonság, migráció, társadalmi konfliktusok, társadalmi mobilitás).

Igazán megalapozott véleményt csak a rendszer kipróbálása után, működésének ismeretében lehetne mondani. A számos kritikai észrevétel ellenére rendkívül hasznos olvasmány az *Ethnophoto* katalógus. Felhívja a figyelmet arra, hogy a fotónak nem pusztán illusztráció a szerepe, hanem a tárgyakhoz, levéltári dokumentumokhoz hasonló értékű forrása lehet a néprajzi kutatásoknak. Ahhoz, hogy a fotók igazi forrásai legyenek a néprajzi-etnológiai kutatásoknak, a jelenlegi mutatók esetlegességeit, hiányosságait mindenképpen ki kell küszöbölni és figyelembe kell venni a számítógépes keresés adta lehetőségeket is. Erre talán a tárgyszavas keresés a legalkalmasabb. De a képi információhoz való hozzájutás valójában a „szakozás” pontosságán és szakszerűségén dől el. Ez azonban óriási munka, amit bizonyít, hogy a MNATP-ben is csak a gyűjtemény egy-negyede került feldolgozásra.